

Napsal Jiří Opelík

(E*forum, 21. 10. 2020)

*K dnešním devadesátinám literárního historika, kritika, editora a člena první správní rady IPSL **Jiřího Opelíka** připomínáme jeho odpovědi ve třech anketách z šedesátých let. Dokumentují autorův naturel, jeho dynamické a „riskantní“ pojetí literární kritiky jako práce i radosti, přesycení i okouzlení, údělu i odpovědnosti, s níž se kritik ustavičně vyrovnává. Ve své době bylo mimořádné, jeho intenzita a nevšednost ještě vyniká v porovnání s dnešním literárním děním, v němž kritika v pravém slova smyslu v časopisech a denících v podstatě (až na nečetné výjimky) neexistuje, rozhodně není klíčová; nahodilé, povrchní a vzájemně zaměnitelné referování, resp. anoncování, dbající především na pohodlný vkus čtenářstva, s ní nemá nic společného.*

Uvedené texty doplňují a dokreslují Opelíkovo krédo, jež vyslovil v článku z cyklu 12 lásek, 12 nenávistí (Host do domu 13, 1966, č. 7, červenec, s. 76–78), z něhož se poté stala předmluva knihy Nenáviděné řemeslo. Výbor z kritik 1957–1968 (Praha: Československý spisovatel 1969, s. 9–11). Citoval v něm příznačně z Šaldovy Kritiky patosem a inspirací (Boje o zítřek, 1905) tyto věty: „Souditi znamená trpěti; míti soud, závazný soud o věcech, býti nucen, aby sis jej neustále tvořil, znamená stav těžkého utrpení. Každý ví z vlastní zkušenosti, že opravdu rád měl jen ty knihy, lidi a divadla, o nichž nemusel míti soudu, v době, kdy nemusil si o nich myslit nic závazného – pokud byl dítětem, prostým divákem, naivním čtenářem a divákem: tehdy jedině užíval knih a lidí. Nesoudit jest stavem rozkoše a pohodlí, souditi jest stavem bolesti a utrpení. [...] Hněv a utrpení jsou múzy kritikovy, poslední múzy, kdy ostatní, sladší, již zmlkly – a přece zase první múzy: brzy se ukáže, že otevírají nové kolo a rozvazují novou inspirací ústa oněmělá. [...] Tvoří právě tím, že boří. Bořit a tvořit jest v uměleckém životě nerozlučitelně spojeno, jest jen dvojí slovo pro tutéž věc: pouze sentimentální nevědomci je rozlučují. [...] Býti kritikem v tomto hlubším smyslu slova znamená žítí, působiti a býti pohřben pod cizím jménem, zapsati se mezi rouhače, zatímco tvé místo vpravdě jest mezi entuziasty, básníky a uctíváči mysteria – a víc: mezi dělníky připravujícími jeho příští.“ Vnitřní tvůrčí napětí a zároveň imperativ nadhledu, provázející kritikovo úsilí, přináší podle Opelíka výjimečně pocit „naplnění“, při němž ovšem jde „o vyšší duchový stav, než jakým je pouhé vynesení kladného mínění, jde o vědomé i podvědomé ztotožnění celé bytosti s objektem kritikova soudu, o životní setkání“. Kritikovi je „určeno, aby vevázán do nesčetných vztahů mezi díly a do pavučinových sítí utkaných z relací uvnitř jednotlivých děl zůstával vně těch, kteří je stvořili; aby stál v ústraní. Kolik krásných a nenahraditelných přátelství si takto musí zapovědět, ale kolika duchaplnické prázdnoty literární šmíry, kolika naparování těch ubohých šibrů kolem literatury (množících se patrně přehrádečným dělením) je také ušetřen. Samota v tomto úzkém vymezení je přímo podmínkou kritikovy práce, kázně

a svobody stanoviska; každý z nich sice zkouší vyjít branou vedoucí ze samoty – tahle zkušenost je zřejmě nesdělitelná, ale nakonec vždy zjistí, že za ní doopravdy začíná šikmá plocha nedorozumění, služeb, posluhování, propagace, pochlebování, škodlivá oběma stranám: kritikovi i autorovi.“

Leč Jiří Opelík se „probudil jednoho dne už ne jako kritik, nýbrž jako historik, editor atd.“, jak napsal již v roce 1965, avšak nikoli proto, že byl kritikem příliš dlouho, ale protože k tomu byl s počátkem normalizace donucen, soustavná a v jeho pojetí náročná kritická práce mu byla znemožněna a ani v tehdejší situaci možná nebyla. V předmluvě souboru literárněhistorických studií Milované řemeslo (Praha: Torst, 2000) k tomu čteme: „Vnitřně jsem se proti [...] sevření [kritiky] vzpíral, ale navenek jsem jí stále sloužil a dělal si starosti, jak to půjde dál. Trápil jsem se však zbytečně. Život – snad aby mě upamatoval, jak malý jsem pán – brzy rozhodl můj niterný spor za mne: většina autorů, s jejichž tvorbou jsem byl duchovně spjat, byla začátkem sedmdesátých let zapuzena, byly zrušeny literární časopisy, do kterých jsem psal, byla nastolena zvrácená kritéria a rozhodování bylo postoupeno slouhům. Nenáviděné řemeslo jsem náhle nechtěl ani nemohl vykonávat. / Zbylo mi však nekonečné pole literární historie. Slovo zbylo je ovšem cítěno v uvozovkách: historie je paradoxně grunt kritiky“ (s. 5). U vědomí dobové mizérie (a omezených publikačních možností v sedmdesátých a osmdesátých letech) znamenal definitivní posun do roviny metakritické a ediční – když „nenáviděné řemeslo postoupilo své místo řemeslu milovanému“ (s. 7) – pro literární historii štěstí (mj. pro Lexikon české literatury): neboť obě řemesla v podání Jiřího Opelíka charakterizují i podmiňují profesionální náročnost a etika, múzičnost, nezaměnitelnost rozumění, interpretace a stylu, vycházející z vědomí „tíhy slova“. Ostatně Josef a Karel Čapkové, Oldřich Mikulášek, Jan Skácel, Jiří Sumín, Josef Uher, Jaroslav Seifert, Ferdinand Peroutka, Oldřich Králík, Vladimír Holan, Jiří Orten, T. G. Masaryk, Jan Kameník, Ladislav Grosman, Antonín Přidal, Jan Zábřana, Arne Novák a mnozí další (viz aktualizovanou [Bibliografii](#) J. O.) by mohli vyprávět...

Následující odpovědi napsal Jiří Opelík do tří anket v letech 1965 a 1968: první tři do Ankety o sociálním postavení literárního kritika (Plamen 7, 1965, č. 1, leden, s. 148–149; odtud jsme získali nový shrnující titulěk), další dvě do Otázek kolem kritiky (tamtéž, č. 2, únor 1965, s. 145 a 149) a poslední do ankety o poslání obnoveného svazového časopisu Odkud, s kým a kam (Literární listy 1, 1968, č. 1, 1. 3., s. 8).

lm

Jiří Opelík: Ale nač to komu bude?

Kdy píšete? (Jaké místo ve Vašem pracovním dnu, týdnu, roku zaujímá literární práce?)

Mohu jen říci, kdy se mi píše nejlíp; ale nač to komu bude?

Ztěžuje Vám Vaše občanské povolání Vaši literárněkritickou práci, nebo ne?

Občanské povolání literárního historika (ten *švindl*, jak mi onehdy sdělil jeden dámský krejčí), lhostejno, zda na vysoké škole nebo v Akademii, má dvě nesporné výhody a zapřít je byl by holý nevděk: poskytuje literárněkritické práci odborné zázemí (chrání před diletantismem) a dovoluje jisté přesuny pracovní doby uvnitř dne nebo týdne (život bez píchaček). Má však také své nevýhody, a to už proto, že všeho moc škodí: odtud únava z literatury, macha, neschopnost zaujmout jiný postoj k věci nežli profesionální atd. Ale to jsou záležitosti vnější, horší je něco, co se prosazuje proti vaší vůli. Každý typ práce má své potřeby a z toho plynoucí metodologické konvence, a budí proto jisté zvyklosti. A je tomu už tak – přestože pléduji pro maximální vázanost obou disciplín –, že zvyklosti literárněhistorické *odvádějí* od úkolů literárněkritických, jimiž je přece jen *kritika* literatury a skrze kritiku literatury pak kritika toho, co všechno rozumíme pod pojmem *život*. Povolání literárněkritickou práci nutně zabarvuje; ale když tento stav trvá příliš dlouho, probudíte se jednoho dne už ne jako kritik, nýbrž jako historik, editor atd.

Jak byste si představoval ideální pracovní možnosti literárního kritika u nás a co by se dalo už dnes provést k realizaci tohoto ideálu?

Ideální podmínky? Ale bože... Stačí podmínky. Nejsem tak pošetilý, abych se chtěl literární kritikou uživit, ale potřebuju čas na *soustavnou* práci: abych mohl číst celou novou produkci – a zdaleka nejen ji, abych se mohl v diskusi nebo v polemice pošavlovat tehdy, kdy jsem nejvíc zaujat – a ne až „kotle dovřely“, abych mohl psát v kuse, po dnech a týdnech – a ne po hodinách atd. atd., a abych přitom měl ještě na ledacos jiného: nevsadili jsme přece život na kartu literatury a „kumštu“, je na světě mnoho věcí hezčích i jaksi platnějších. Jistě existují lidé, kteří to všechno bravurně a elegantně stihnou, ale já pracuji těžko a pomalu, proto asi taková odpověď. V *tomto* směru by se situace jistě zlepšit dala: lidé, kteří prokázali, že něco dovedou, mohli by se třeba polovinou svého úvazku (a tedy samozřejmě gratis) věnovat literárněkritické práci – instituce by na to snad nezkrachovaly. Ale sotva člověk taková slova vyřkne, hned je musí vzít zpět: byly by z toho nakonec jen svázanější ruce. Ono totiž už stačí, že vás zaměstnavatel může zavolat na koberec (a nejen to) i kvůli recenzím, které děláte po večerech na koleně jako soukromník, natož teprve... Zažil jsem to na vlastní kůži dost citelně už jednou a nevím, proč bych měl takovým scénám ještě přihrávat neuváženými návrhy. Mohu-li vyslovit přání, pak jen přání jakési tiché dohody: *zaměstnanec* odskočivší si do kritiky nemůže být za tuto činnost existenčně postižen. Pak už se obejdeme bez Dobříše, pěkné sekretářky, diktafonu, denní láhve vodky a jiných „ideálních“ podmínek.

* * *

Domníváte se, že při své recenzní a kritické činnosti ovlivňujete čtenářův vztah ke knize?

Ano.

Domníváte se, že kritická a recenzní činnost v novinách a časopisech působí na vývoj našich literatur?

Ne.

* * *

Odkud? Odtamtud, kde se muselo přestat. Nebyl to přece malý kus práce, který v posledních letech LN odvedly: i ony pomáhaly otevřít dveře, aby vznikl průvan, ve veřejných věcech i v literatuře. Ostatně málokdy poskytuje realita zadostiučinění tak rychle. Přerušovaných kontinuit bylo už dost; kultura však roste jen z vědomí souvislostí.

S kým? Snazší je říci „bez koho“. Bez usvědčených slouhů, které slyšíme náhle přehlasitě mluvit o toleranci. Bez snobů. Bez těch, jimž jest ideologie (kterékoli značky) über alles: nad poznání, nad čest, nad pravdu. „Zbývá“ mnohohlasná obec tvořivých lidí, a bylo by bláhové před jediným z nich se uzamykat.

Kam? K sociálně osvícené společnosti, která nebude udělovat věrnostní výsady, nýbrž zaručovat svobody, a která se postaví pracovně ke všem svízelným našeho složitého světa. Zvláštním úkolem je hledat v tomto dění místo pro maximální uplatnění a rozvoj slovesného a jiných umění, a tuto tvorbu posuzovat podle její náročnosti, funkčnosti, dokonalosti, originality a míry lidskosti.

www.ipsl.cz